DE LAATSTE DER MARDIJKERS.

DOOR

Dr. F. DE HAAN.

Wanneer men te Batavia, komende van Molenvliet, de Prinsenlaan inslaat, zal men aan zijne linkerhand vlak voor het bruggetje een voetpad vinden, dat langs eene vieze sloot naar en door kampong Tangki leidt. Op het punt waar een tweede pad rechts afslaait, komt men bij eene open ruimte, thans ingenomen door een voetbalveld. Gaat men dit veld in de richting der Tjiliwoeng over, dan ontwaart men in de schaduw van een reusachtigen kanariboom onder een op zes kolommen rustend afdak eene oude gemetselde graftombe zonder opschrift, welker 18^e-eeuwsche lijnen uwe nieuwsgierigheid wekken, vermengd als zij zijn met Chineesche of inlandsche motieven. Het geheel (Pedersen geeft er eene teekening van)¹ staat sedert lang op instorten. Met moeite dragen de uitgevreten zuiltjes nog het kapotte dak, dat bij een rukwind moet neerploffen op de vervuilde en afgebrokkelde tombe, waarna het geheel zal worden opgeruimd met den geringen eerbied, dien men in Indië voor het verleden pleegt te betoonen.

Mij werd dat graf indertijd gewezen als de laatste rustplaats van Generaal Michiels, die dus tweemaal ter aarde besteld zou zijn, op orthodoxe wijze te Tanahabang en op heterodoxe wijze in kampong Tangki. Gaat men, met deze uitlegging niet tevreden, in de buurt op kondschap uit, dan hoort men mompelen van «Majoor Jantji,» maar wie Majoor Jantji was, weet niemand u te zeggen.

Den sleutel van het geheim geeft de volgende advertentie in de Bataviasche Courant van 11 Oct. 1827:

Heden overleed, na een lang lijden, in den ouderdom
van ruim 54 jaren, mijne echtgenoot, mevrouw
Davida Elisabeth Augustijns.

Batavia, 3 October 1827.

A. MICHIELS.

¹ Hugo V. Pedersen, Door den Oost-Indischen Archipel, Haarlem 1902, tegenover bl. 188: Ruïne van een oud graf te Batavia, bij maneschijn.

Nevenstaande afbeelding — waarop ook de auteur voorkomt — geeft deze graftombe te zien zooals die was op 4 Maart 1917.

Het is Davida die hier begraven ligt, en Augustijn Michiels (in vroeger jaren teekende hij zich Michielsz) is Majoor Jantji, geen heusche Majoor maar Oud-Majoor (en zelfs Kolonel) der Papangers.

Wie een tiental jaren te Batavia gewoond heeft, zal zich die Papangers nog herinneren, de zoogenaamde «stadssoldaten», die het Stadhuis bewaakten, gekleed in witte kiel, blauwe broek, hoofddoek en gewapend met piek en kapmes. Professor Veth ¹ heeft den naam dezer krijgsknechten, die hem deed denken aan de Pampango's van Luçon, maar niet kunnen verklaren; hij is echter inderdaad ontleend aan die Pampango's, een strijdbaar volk, dat aan de Spanjaarden goede soldaten leverde en reeds in 1633 woonsteden in het oosterdeel der stad Batavia erlangde. In 1651 werden er Pampangers in dienst genomen en in 1659 ziet men eene compagnie van hen onder Kapitein Ventura deelnemen aan de jaarlijksche parade der Bataviasche Mardijkers; hunne officieren (inlanders als zij) dragen echter geene Portugeesche namen zooals de Mardijkers, maar deftige Spaansche: Mendosa, Toledo en dergelijke; wegens hun gering aantal worden zij in 1676 met de Christen Amboneezen tot eene compagnie saamgesmolten.

Met de opheffing van het corps stadssoldaten is dus weder een band verbroken, die het heden verbond aan onze roemvolle Compagnie. Zoo schafte de Gouverneur-Generaal Rooseboom het avondschoot af, dat aan de schilderij van Van de Velde op het Rijksmuseum en de fluiten en hoekers der eerste tijden herinnerde; zijn opvolger trok het overoude ambt van Inlandsch Ceremoniemeester in

Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit.

Ook Davida's verwaarloosd en bouwvallig graf bewijst dit, want nog leven er menschen, zeer welgestelde menschen, op wie de verplichting tot onderhoud rust en die er zich niets van aantrekken.

Augustijn Michielsz, de laatste der Mardijkers, heeft een stamboom die natuurlijk begint met een vrijgelaten slaaf, Titus van Bengalen. Immers de Mardijkers hadden drie eigenaardige kenmerken, waarvan er één blijkt uit Danckaerts' Vocabularium van 1623: «Vryman, gheen slaave, *mardeca*,» het tweede uit

¹ Zie zijn Uit Oost en West, Arnhem 1889, s. v. *Toepassen*.

GRAF VAN DAVIDA

Rumphius' omschrijving: «Mardijkers of vreemde Inwoonders,» het derde uit de bewaarde doop-, huwelijks- en begrafenisregisters der Portugeesche Hervormde gemeente van Batavia. Het waren in hoofdzaak (want soms loopt er een Onchristen onder) vrijgelaten slaven van vreemden, dat is niet-Indonesischen landaard en hunne nakomelingen, meerendeels herkomstig uit Vóór-Indië, Bengalen, Arrakan, Malabar en de kust van Cormandel, die door den doop bij de Hervormde gemeente waren ingelijfd en wier medium van verkeer het basterd-Portugeesch was. Hun oorsprong ligt in de eerste helft der 17^e eeuw, toen de Compagnie hare slaven nog bij voorkeur, schier bij uitsluiting, uit evengezegde landen betrok; de allereerste Mardijkers zijn echter inlandsche soldaten geweest, die in de oorlogen met Spanjaarden en Portugeezen in de Molukken krijgsgevangen waren gemaakt en bereid gevonden om na vrijlating onder de Prinsenvlag dienst te nemen. Het oude plan van Coen (dat, terwijl wij dit schrijven, de geesten opnieuw vervult) om Indië in staat te stellen zich met eigen krachten te verdedigen, waarbij deze grondlegger onzer macht aan kolonisatie met Hollandsche gezinnen had gedacht, nam onder zijne opvolgers een anderen en voor verwezenlijking meer vatbaren vorm aan, dien eener bevordering der kerstening van vreemde Aziaten. Immers niet met hulp uit Europa, maar met hunne «zwarte Portugeezen» had 's Compagnies oude vijand zich zoo lang in Azië tegen de Hollanders kunnen handhaven, en deze «zwarten» bestonden, behalve uit Portugeesche basterds, voor het meerendeel uit inlandsche Christenen, die bij den doop Portugeesche namen hadden gekregen en daardoor moeilijk van de basterds te onderscheiden waren. Vandaar dat de oudste Nederlandsche Mardijkers ook in den regel Portugeesche namen droegen, waarvan men sommige nog heden in het adresboek voor Nederlandsch-Indië zal aantreffen. Een De Sousa, De Queljoe (eigenlijk Coelho), De Lima, Quartero, Diaz of zelfs D'Albuquerque is niet, zooals hij allicht (met Professor Veth)¹ denkt, van Portugeeschen, maar van Vóór-Indischen bloede; de niet ongewone naam Costa beteekent dan ook enkel: van de Kust, namelijk de kust van Cormandel. Later kreeg de doopeling bij voorkeur den Hollandschen naam van zijn doopgetuige: wie als slaaf

¹ Veth, Uit Oost en West pag. 105 spreekt van „afstammelingen van de Portugeezen,” die de Portugeesche Hervormde gemeente uitmaakten.

12a

Pieter van Bengalen heette en bij den doop werd bijgestaan door een Matthijs Jansz, heette voortaan Pieter Jansz; eene Martha van de Cust, die met dezen Pieter Jansz trouwde, droeg van nu af den naam Martha Pieters. De tallooze Hollandsche patronymica van dezen aard, waarmee de oude Bataviasche bevolkingsregisters gevuld zijn, verbergen natuurlijk de zuiver Aziatische afkomst van deze lieden, maar wanneer men nog heden niet zelden Indo-Europeanen aantreft van donkerder huidskleur dan de meeste Inlanders, ligt in die afkomst de verklaring van hun overvloed van pigment. Het onderscheid tusschen den Mardijker en den Inlander bestond uiterlijk, behalve in het gebruik van het basterd-Portugeesch, vooral in de kleding, speciaal in het dragen van een hoed; de Christenen in het algemeen worden dan ook soms aangeduid als «hoededragers». Werden de Inlanders naar hunne afkomst bij de jaarlijksche wapenschouw ingedeeld bij de compagnieën Javanen, Baliërs, Boegineezen, Makassaren enzovoorts, de Mardijkers vormden afzonderlijke Mardijker compagnieën, die gaandeweg tot zes aangroeiden, onder Kapiteins, Luitenants en Vaandrighs met Portugeesche of Hollandsche namen en die, terwijl de Europeesche schutterij (de drie compagnieën der Pennisten, der Oost- en der Westzijdsche burgerij) rustig thuis bleef, in de vele oorlogen op Java en daarbuiten de beste diensten hebben bewezen. Het was inderdaad eene vruchtbare gedachte geweest, om in deze Aziaten van vreemde afkomst, door taal, kleding en godsdienst onderscheiden van de inlandsche bevolking, de kracht te zoeken der verdediging van 's Compagnies bezittingen, eene gedachte welke nog heden zekere waarde behoudt. Want mocht Java eens weer worden overvallen, mocht Java andermaal verloren gaan, dan zal het uitsluitend van de Indo-Europeesche bevolking, voor een deel herkomstig van de oude Mardijkers, afhangen, of onze zeden, onze taal, de achting voor onzen naam behouden zullen blijven, dan wel evenzoo zullen verbleeken en verdwijnen als dat op Ceilon het geval is geweest.

Wenden wij den blik van de duistere toekomst terug naar een meer zonnig verleden en trachten wij het spoor van het geslacht Michielsz te ontdekken in de oude bevolkingsregisters (een werkje, dat eenigermate vervroolijkt wordt door de vermakelijke namen, waarmee de Mardijkers hunne spruiten sierden, een Exenocrates, Arnelio, Serinaldo, eene Drosiana, Amerlia,

Naphiana, Ezelina zelfs), dan komen wij op 2 Juli 1694 bij den doop van «Titus van Bengala, Lijffeijgen van Signora Dehan, getuijgen Pieter Michielsz en Monica van Bengala», welke Titus derhalve, zooals boven aangeduid, voortaan Titus Michielsz zal hebben geheeten. Het zou zeker aangenamer schijnen, wanneer wij hem in verband konden brengen met den toenmaligen Mardijker kapitein Nicolaas Michielsz, een zeer wel gesteld man, maar deze Nicolaas spreekt in zijn testament van 1716 van geen Titus en kan dus moeilijk voor diens vader gelden. Bovendien zou die verwantschap, wanneer wij ons onderzoek wilden vervolgen, ons ten slotte weder bij een of anderen Aziatischen «lijffeijgen» als stamvader brengen, en wat maakt de afkomst eigenlijk ook uit? De oude satirendichter riep het immers reeds in het oor der Romeinsche aristocratie:

Maiorum primus, quisquis fuit ille, tuorum,
Aut pastor fuit aut illud quod dicere nolo,

Wat wij wagen aldus weer te geven:

Hoe ook uw stamvader heet, 't was een herder of zelfs nog
[iets minder,

Iets wat men liever niet noemt, waar men beter doet niet
[naar te vragen.

Onze Titus Michielsz dan, die in 1694 gedoopt werd en later zijne vrijheid moet hebben erlangd, bracht het in den loop der jaren tot Mardijker kapitein en werd den 20 Januari 1728 bijgezet «voor de noortpoort» der nog bestaande Buitenkerk (eene der twee toenmalige Portugeesche kerken en het centrum der Mardijkerbevolking) in een graf, waarin ook zijne nakomelingen ter aarde zijn besteld, totdat dit kerkhof met ingang van 1 Januari 1799 werd gesloten. Sedert dien rusten zij in een der kelders langs de westzij der begraafplaats op Tanahabang.

Uit onzen Titus Michielsz en Martha Pieters was 15 April 1703 gedoopt een zoon Andries, 28 Oct. 1704 een zoon Pieter, die in eene Resolutie van G.-G. en Raden van 20 Jan. 1728 «inlandse borgers» worden genoemd, evenals hun vader daar «inlands capitain» heet. De zoon Andries werd 1 Juli 1758 op zijne beurt ter aarde besteld. Blijkens zijn testament (Garrison 28 Juni 1758 N° 1793) had hij het in den dienst der Compagnie niet verder gebracht dan tot schrijver of Assistent, maar hij

bezat eenig vermogen, zoodat hij aan elk zijner zoons 2.000 Rds. kon vermaken als legitieme portie. Zijne weduwe was Geertruida Wesselraad, de nicht en aangenomen dochter van een Jonathan Wesselraad, «inlands burger baas diamantverzetter,» en eene Signora Elisabeth Tio (testam. Schoute 18 Maart 1728); de vader van dezen Jonathan, Anthony Wesselraad, was indertijd tegelijk met den eersten Titus Michielsz Kapitein der Mardijkers geweest.

De zoons van Andries Michielsz en Geertruida Wesselraad waren ¹ Titus, gedoopt 4 Febr. 1735, die den 14^{en} Juni 1757 van «sergeant bij de compagnie Papangers» werd bevorderd tot Adjutant en 9 Juli 1758 tot Vaandrig (hij werd 15 Juni 1764 ontslagen); Andries, gedoopt 31 Maart 1741, en Jonathan, geboren 19 April 1737 en gedoopt 27 April, met wien de glorie dezer Mardijkerfamilie haren aanvang neemt.

Niet alsof Jonathan eene schitterende loopbaan had. Zijne hoedanigheid van Mardijker of «Inlands burger» en vooral het gebrekkige onderwijs, dat te Batavia te krijgen was, sloot eene goede carrière uit, zoodat hij het niet verder bracht dan tot Oud-Luitenant der inlandsche burgerij of der Papangers, zooals hij wel wordt betiteld. Maar hij moet geld hebben gemaakt, want in 1776 zag hij kans voor den zeer hoogen prijs van 29.500 Rds. het land Tjileungsir te koopen. ²

¹ Er is nog een Pieter Michielsz (niet te verwarren met den beneden te noemen zoon van Jonathan) wiens verwantschap tot de andere leden der familie mij niet duidelijk is. Deze wordt bij Res. 1 Dec. 1772 Kapitein der compagnie inlandsche Christenen van den Zeekant, waarbij hij tot dusver Luitenant was (komt sedert 1778 als Kapitein in de Naamboekjes voor); laat 28 April 1769 een kind Geertruida Elisabeth en 29 Juli 1774 een kind Andries doopen uit zijn huwelijk met Elisabeth Jacoba Pieters; zijn dood als Kapitein der compagnie inlandsche Christenen van den Zeekant wordt vermeld in Res. 19 Sept. 1788. Bij codicil 25 Jan. 1785 notaris Greving N° 15550 maakte Jonathan Michielsz een legaat van 500 Rds. aan Pieter's bovengenoemde twee wettige kinderen; bij het testament van 17 April 1788 N° 7095 (Matthaeus) kregen zij eveneens van hem een legaat. Den 20 Aug. 1788 (dus eenige maanden na Jonathan) werd deze Pieter Michielsz op het Buitenkerkhof begraven. Hij had geen testament gemaakt en ook daardoor is het moeilijk hem in den familiekring eene plaats te geven. Jonathans oudste zoon Andries zorgde voor de begrafenis.

² Het is met den verkoop van Tjileungsir wat vreemd gegaan.

In 1755 werd een deel van dit regentschapje, Tjikeas, verkocht aan Pieter van den Velde, gewezen Gecommitteerde over den Inlander en thans Raad Extraordinair van Indië; in 1757 het resteerende voor 7.850 Rds. aan den

Twee jaren later kwam onder meer Compagnieslanden ook het aan Tjileungsir grenzende land Kalapanoenggal onder den hamer.

Nu bezat Kalapanoenggal een zoogenaamden vogelberg, dat is, kalksteenheuvels met holen, waarin de soort zwaluwen huisde, die de eetbare nestjes vervaardigen, voor welke Chineezzen zulke hooge prijzen plegen te betalen. Van ouds was deze vogelberg bekend. In 1690 had de Gouverneur-Generaal Camphuijs in eigen persoon eene beschrijving der zwaluwklip opgesteld naar ingekomen berichten; in 1708 was de reislustige Abraham van Riebeeck er heen getogen, had alles goed gezien en beschreven; in 1776 trok Radermacher daarheen. Maar wat met de kostbare nestjes gebeurde, blijkt niet helder. Naar allen schijn vormden deze eene bijverdienste van den Gecommitteerde over den inlander, die dan zijn chef, den Gouverneur-Generaal, misschien ook de verdere heeren der Regeering, van zijne kostelijke waar voorzag.¹ De opbrengst werd in 1777 geschat op tien pikol ter waarde van 5.000 Rds. Den 27 Febr. 1778 nu werd besloten het land te verkoopen «zonder eenige andere restrictiën of sertivituiten dan eenelijk dat de ingezetenen op het land zullen mogen blijven woonen en de gewone hof- of heerendiensten als voorheen verrigt moeten worden,» eene zonderlinge bijvoeging, waarvan het eerste gedeelte vermoedelijk slaat op het Hoofd (den Aria of Regent, zooals hij wel wordt

Vaandrig der Mooren Hasan Nina Daoed. Geen dezer beide erfbrieven staat ingeschreven in het Erfboek. De oudste acte van transport van dit tweede deel is van 5 April 1758 folio 534, waarbij de Secretaris van Heemraden in opdracht der Regeering het op naam van gezegd n Moor doet inschrijven; de grenzen zijn: Oost de Tjikarang; West gedeeltelijk het Compagniesland Kalapanoenggal en voorts de rivier Tjileungsir; Noord de landen Loewoeng en Bekasi; Zuid en Zuidwest Kalapanoenggal. De eerstvolgende overschrijvingen waren op 30 Jan. 1765 folio 362; 14 Jan. 1767 folio 296; 28 Aug. 1776 folio 1172 (op Jonathan Michielsz). Bij elke overdracht was de prijs van dit land eenigszins gestegen; het blijft echter zonderling, dat deze van 1767 tot 1776 van 9.000 Rds. sprong op 29.500.

¹ Eene Resolutie van 13 Oct. 1757 spreekt van „het stuk lands Clappanongal genaamd, dat ter dispositie van den Heer Gouverneur Generaal word overgelaten; gelijk hetzelfde van oudsher daartoe geschikt is geweest”. Maar het schijnt dat Zijn Hoog Edelheid niet van alles in kennis werd gesteld, want in zijne Aanmerkingen van 1751 zegt Mossel dat dit regentschap bezit „eene vogelenberg, welker nestjes de meeste dog geringe inkomsten van dat district zijn”. Het grootste deel dier inkomsten ging dus denkelijk zijn neus voorbij en bleef aan den strijkstok van den Gecommitteerde hangen.

genoemd) en zijne familie, het tweede gedeelte op de verplichting der schaarsche bevolking om de hollen te bewaken en de nestjes in te zamelen, wat een vrij gevaarlijk werk is. De verkoop door Heemraden had plaats op 23 Mei 1778; voor 26.400 Rds. werd Jonathan Michielsz eigenaar.¹

Tot zoover is alles plain sailing, ofschoon de koopprijs wel wat gering schijnt. Maar het zaakje had een achtergrond, die belicht wordt door eene opmerking van Nicolaus Engelhard in een rapport van 15 Dec. 1797. Vóór den verkoop, zegt hij, werden «buiten de presenten» voor den Gouverneur-Generaal en den Gecommitteerde, al de nestjes aan dezen laatste geleverd voor $1\frac{5}{8}$ Rd. de honderd; «men heeft na den verkoop van die landen voor spotgelt eerst geweeten, wat dezelve aan vogelnestjes opbragten en hoeveel die waardig waren . . . De Gecommitteerden egter waren er niet van onkundig; dit blijkt uit de vorenstaande verplichting; ook wil men, dat de Gecommitteerden met de Regenten, die ze in bestier hadden, de winsten mediam partem genooten, terwijl de Comp. er niets van had als een gering contingent padij. De heer Van Riemsdijk nogtans (*deze was tijdens den verkoop Gecommitteerde over den Inlander*), niet tevreden met die winst, liet zich door eigenbelang zo verre vervoeren, dat hij in 't jaar 1778 bij den regeerenden Gouverneur Generaal en de toen zijnde beide Commissarissen over de Bovenlanden (*waarvan de eene zijn schoonvader was*) bewerkte, dat deeze landen, onder het pretext dat ze kwalijk bestierd wierden (*de Regent had eene schuld aan hem van eenige honderden Rijksdaalders*), publicq aan particulieren wierden verkogt, wanneer de heer Van Riemsdijk kooper werd van Siampia, Sadeen en

¹ Het procesverbaal der verkoop is te vinden in de Resolutie van Heemraden van 23 Mei 1778; Jonathan Michielsz heet aldaar „Inlands burger en oud Vaandrig der Papangers;” als borg trad op de Oud-Baljuw Pieter Greving. De erfbrief staat in het Erfboek ingeschreven op 22 Juli 1778; van servituten wordt daarin echter niet gesproken. Dat diezelfde erfbrief ten tweeden male in dat boek is ingeschreven, moet aan slordigheid geweten worden. Nog erger slordigheid is, dat eerst op 20 Jan. 1790 folio 331 de inschrijving plaats had in het register van overschrijvingen van vaste eigendommen. Deze inschrijving verwijst dan ook enkel naar den koopbrief van 22 Juli 1778 (dus naar het aan Jonathan Michielsz uitgereikte eigendomsbewijs) en niet naar eene vroegere inschrijving in het register. De grenzen waren: Oost het land Tjipamingkis; West en Noordwest de rivier Tjileungsir (de landen Tjitrap en Nanggwer); Zuid de Tjiseah (het land Tjipamingkis); Noord het land Tjileungsir.

Tjibanboelang (*uitgebreide landen noordwest van Buitenzorg, waarop eveneens een vogelberg*), en voorzeker ook eigenaar zoude zijn geworden van Clappa Nongal, zo in de verwagting niet was teleurgesteld door den inlands burger Jonathan Michiels, die het nabij geleegen land Tjelinsing in eigendom had en, de reënuen van die beide landen kennende, Zijn Ed. in den koop voorkwam en dat land voor de spotprijs (misschien teegens die man zijn verwagting) van Rds. 26.400 op vendutie kocht.»

Dit klinkt zeker bezwarend genoeg, maar heeft Engelhard's zucht om alles wat er aan het Commissariaat over den Inlander haperde (hij was, toen hij dit schreef, zelf Gecommitteerde) op Willem Vincent Helvetius van Riemsdijk te schuiven, hem hier niet te ver gebracht? Want Jonathan Michielsz stond blijkbaar goed met Van Riemsdijks schoonvader Craan, die hem 15.000 Rds. had geleend voor den koop van Tjileungsir, en toen Craan in 1780 overleed, liet zijn schoonzoon deze hypotheek nog negen jaar doorloopen. Ook is het moeilijk te verklaren, waar een onbeduidend mannetje als Jonathan, gegeven de toenmalige verhoudingen, den moed, om niet te zeggen de vermetelheid, vandaan zou hebben gehaald om den Gecommitteerde, die hem als landeigenaar zoo volkomen in de hand had, in zijne particuliere belangen te benadeelen.

Hoe dit zij, Jonathan Michielsz was zoo verrukt over den koop van Kalapanoenggal, dat hij met medio Augustus na den verkoop der vogelnestjes van dit jaar, duizend Rds. onder de armen in het Armenhuis te Batavia liet verdeelen, en dit vorstelijk geschenk niet alleen op dien datum steeds herhaalde, doch het bij zijn testament ook tot een op het bezit van dat land rustend servituut maakte, zooals later ook zijn zoon Augustijn deed; feitelijk behoorde nog heden ten dage geregeld eene jaarlijksche uitkeering aan de armen plaats te hebben. Daarenboven nam Jonathan, Mardijker als hij was, thans een familiewapen aan, dat men nog op zijn grafsteen kan zien,¹

¹ Beginnend in den noordwesthoek van de begraafplaats op Tanahabang vindt men eene lange rij grafkelders met oude en hoogst belangwekkende steenen, welke met ingebeitelde cijfers zijn genummerd; N° 13 is het graf der familie Michielsz; gedekt met den grafsteen van Jonathan. Men vindt hier nog meer grafsteenen van Mardijkers, zooals van Andries Cabral, Capitain; ook dien van den G.-G. van Overstraten; den kelder waarin de G.-G's Alting en Siberg rusten met Nicolaus Engelhard en de zijnen; dien der Van Riemsdijken; den steen van Pieter van Hoorn en zijne familie enz.

waarop behalve de vogelklippen van Kalapanoenggal ook eene zwaluw prijkt en eene ster, zinnebeeld van zijne nieuwe glorie en zijne nieuwe qualiteit van Hoofdingeland, die hem in het op vertoon verzotte Batavia een rang schonk naast de Commis-sarissen van Huwelijksche en Kleine Zaken. Overigens had die glorie misschien hare komische zijde, want Jacob Haafner, die

Bijna al deze nog nooit beschreven steenen zijn van andere begraafplaatsen afkomstig; in enkele zijn de letters H. K. gebeiteld, die zullen beduiden: Hollandsch Kerkhof. De kelders zijn nog heden in gebruik, en meestal hebben de inliggenden heel geene betrekking tot den steen, waaronder zij rusten; men kan dan ook frissche kransen aantreffen op steenen van een paar honderd jaar oud, wat een zonderling gezicht is. De verklaring ligt hierin, dat er sedert 1800 door den voortdurenden oorlog met Engeland bijna geen overzeesch verkeer meer be tond, zoodat er noch steenhouwers noch grafsteenen (deze kwamen van Cormandel) meer beschikbaar waren en men dus oude steenen ging gebruiken voor de nieuwe kelders. De steen van Van Overstraten, die te Batavia werd bewerkt, doet duidelijk zien dat er geen knap handwerksman voor te vinden was en steekt dan ook zeer af bij de fraai gebeitelde oudere steenen. Den 29 Mei 1804 besloot de Regeering „af te zien van den voorgestelden verkoop van 39 grafzerken, welke nog op het gemeld kerkhof (*d. i. dat der Portugeesche Binnenkerk*) en 37 grafzerken, die op het Hollandsche kerkhof bewaard worden en waarvan almede geen eigenaars bekend zijn, met qualificatie aan den kerkmeester, de gemelde grafzerken gedeeltelijk te emploieeren voor nieuw aan te maken huurkelders en gedeeltelijk uijt de hand tegens billijke prijzen ten favoure der kerk-middelen te verkopen aan degeenen, die zich daarvan voor eigen grafkelders verlangen te voorzien,” en verder „den voornoemden kerkmeester te autoriseeren de bekende eigenaars van 14 almede op het Hollandsche kerkhof leggende zerksteenen van wegens deze Regeering aan te zeggen, dezelve binnen den tijd van een maand te laten afhalen, sub poene dat anders de gemelde zerksteenen ten voordeele van de kerkmiddelen zullen worden verkogt;” voorts werd machtiging verleend „tot het laten aanmaken van nog twee huurkelders op het nieuwe Hollandsche kerkhof.” Uit de bij dit besluit behorende bijlagen ziet men, dat tot de grafkelders, die op het Portugeesche binnenkerkhof gedempt zouden worden, ook die behoorde van Jan van Riebeeck; in de Hollandsche kerk bevonden zich destijds nog o. a. 21 „wapenhuizen met dies wapens, harnessen en meest door ouderdom vergaande standaarten van de overleedene Gouverneur Generaals,” 45 andere wapenhuizen en 111 wapenborden. Van dat alles is thans niets meer over; de wapenborden enz. zijn 14 Jan. 1808 bij den brand der Portugeesche Binnenkerk, waarheen ze waren overgebracht, eene prooi der vlammen geworden. Een gedeelte der bovenbedoelde zerken werd later aangetroffen en beschreven door Van Hoëvell en rust thans vóór den ingang van het kerkhof; men zie ook de Navorscher van 1886 bl. 339 e. v.; vergelijk aldaar 1887 bl. 395 e. v. Het bovenstaande verklaart, hoe de grafsteen van Carel Reniersz., welken het Bataviaasch Genootschap onlangs eene plaats weigerde in zijn museum, te Soerabaja kan zijn beland, waar hij nog ligt: men had

in 1773 te Batavia kwam, zegt van 's mans standgenooten: ¹ «De zwarte Portugeezen zijn ook zeer talrijk en onder dezelve die hunnen rijkdom op alle wijzen, voornamelijk in hunne kleeding, ten toon spreiden; nogtans is er voor hem, die aan dit gezigt niet gewoon is, geen vreemder of tegenstrijdiger vertooning, dan deze lieden in de rijkste kleeding, met lubben op de handen, maar tevens met bloote beenen, zonder kousen of schoenen, langs de straten te zien wandelen.»

Wat weinigen echter ten deel valt, de legende maakte zich van Jonathan meester, sedert de weelde van zijn zoon Augustijn het stadspraatje van Batavia was geworden. C. S. W. van Hogendorp ² schrijft omtrent dien zoon, den «Nabob,» den «rijksten grond-eigenaar van Java» en het «kolossaal vermogen,» dat hij aan de vogelklippen van Kalapanoënggal dankte: «Voor 40 jaren was zijn vader een klein Portugeesch marskramer; deze bemerkte de bedoelde berg, vroeg en bekwam van het Gouvernement voor een zeer geringen prijs een stuk onbebouwd land, waarvan deze vogelnestholten, die tot destijds onbekend waren, een gedeelte uitmaakten, en was binnen weinige jaren in staat, om van het Gouvernement alle de omliggende landgoederen aan te koopen, welke destijds verkocht werden, te weten: de voormalige districten Tjitrap, Tjilingsi, Tjipaminkis en Tjibaroesa.» Hoeveel waarde dit verhaal heeft, is ons reeds gebleken; ook heeft Jonathan nooit andere landen bezeten dan Tjileungsir en Kalapanoënggal. Dignori maakt het nog mooier. ³ De groot-

daar blijkbaar in het begin der 19^e eeuw een grafsteen nodig en liet er dus een van Batavia halen. In gebrek aan piëteit en selfrespect is men zich in Indië steeds gelijk gebleven. De eenigen die wezenlijken eerbied hebben betoond voor de nagedachtenis der mannen, die onzen naam groot gemaakt hebben in Azië, zijn de Engelschen in Britsch-Indië en op Ceilon. Men leze bijvoorbeeld in de Java Government Gazette van 29 Jan. 1814 met hoeveel praalvertoon de overblijfselen der vroegere Hollandsche dignitarissen op Ceilon door den Britschen Gouverneur in eigen persoon, begeleid van de gansche Regeering, uit de afgebroken Kasteelskapel te Colombo werden overgebracht naar de nog bestaande Wolvendaalsche kerk — en herinnere zich dan even, dat te Batavia zelfs geen spoor meer valt te ontdekken der graven van Coen, Van Diemen, Speelman en zooveel anderen. De jongste wandaad op dit gebied gold den grafsteen van een Jan van Riebeeck, stichter der Kaapkolonie. Plus ça change, plus ça reste la même chose.

¹ Zie zijne Lotgevallen en vroegere zeereizen, Amsterdam 1820, p. 174.

² Beschouwing der Ned. Bezittingen in O-Indië, Amsterdam 1833, p. 281, noot 116.

³ Zie zijne Indische Schetsen, 's Gravenhage 1875, p. 49. Hij beschrijft hier een in 1850 gedaan reisje naar Buitenzorg.

vader, verhaalt hij, van den in 1850 levenden heer Ezechiels (de tijdgenooten begrepen natuurlijk wel dat Michielsz werd bedoeld) was in 1784 ambtenaar op het bureau van den Directeur-Generaal; deze chef wilde hem «eens goed beloonen;» nu zouden Tjitrap en Kalapanoenggal worden verkocht; op dit laatste waren «kortelings vogelnestgrotten ontdekt,» doch het was geheim gehouden; de Directeur-Generaal kende echter dat geheim en gaf aan zijn beschermeling, die geen penning bezat, een borgtocht voor 70.000 Spaansche matten om dat land te koopen; hij kocht het voor 66.000.

Het oude woord, dat de faam groeit naarmate zij een langeren weg aflegt, wordt dus ook hier bewaarheid. Of echter Jonathan gedurende de tien jaren, dat hij Zondags als Hoofdingeland onder zijne gemeenteleden een deftigen zetel in de Portugeesche kerk kon innemen, niet somtijds zijn vroeger eenvoudig bestaan heeft betreurd? Zeker — zijne nalatenschap werd na inventarisatie getaxeerd op netto 325.288 Rijksdaalders, maar haat en nijd waren in de leden van zijn gezin gevangen.

Den 15 Juli 1759 was hij getrouwd met Agraphina (eene Mardijker-verbastering voor Agrippina) Abrahams, die eenige jaren ouder was dan hij ¹ en de weduwe van den inlandsch burger Johannes Andries. Het was een vruchtbaar huwelijk niet alleen, maar ook op de vrije baan verdiende Jonathan zijne sporen. 's Mans wettige kinderen waren Andries, ² Pieter, ³

¹ Zij was al 6 jaar, toen ze 7 Jan 1735 werd gedoopt tegelijk met eene partij lijfeigenen van verschillende meesters. Het is mogelijk dat zij van geboorte zelve slavin en bij haar doop de anak mas van eene Hollandsche dame was.

² Andries Michielsz wordt in eene acte Matthaeus 27 Mei 1788 N° 7304 vermeld als Vaandrig van eene compagnie inlandsche burgerij; in de Resolutie van Heemraden van 29 April 1789 als Luitenant; wordt bij Resolutie van 21 Juli 1791 Kapitein der compagnie inlandsche Christenburgerij van den Zeekant en bij die van 11 Sept. 1792 Capitein der inlandsche burgers van de punt Zeelandia; als zoodanig begraven 13 Aug. 1801. Zijne vrouw heette Geertruida Helena Pieters. Zij hadden verscheiden kinderen, die vóór hen stierven. De vrouw (haar oom was koster der Portugeesche Binnenkerk) had zelfs geen schrijven geleerd en was zoo onnoozel, dat zij een mutueel testament teekende (15 Juli 1801 N° 686 Boswel) waarbij haar echtvriend haar met een legaat afscheepte.

³ Pieter Michielsz wordt in acte Matthaeus 16 Mei 1788 N° 7234 vermeld als zijnde mondig: in acte Van Bergen van der Grijp 19 Oct. 1789 N° 14480 als Adjudant der Papangers; in Res. Heemraden 22 Febr. 1793 als Vaandrig der Papangers; ondertrouwt 14 Nov. 1793 met Elisabeth Abigail Isaaks,

Elisabeth (die de vrouw werd van Willem Baron)¹, Geertruida (welke huwde met Frederik Gustaaf Wannemaker)² en eindelijk de held van ons verhaal, Augustijn, gedoopt 6 Januari 1769. Bovendien had vader Jonathan bij eene Sayba, die later gedoopt werd als Sebastiana Hendriks, eenige kinderen, welke hij had geadopteerd en waarvan er bij zijn dood nog vijf in leven waren (daaronder een Titus en een Frederik) en die hij bedacht met een legaat van 15.000 Rds. (codicil Matthaeus 17 April 1788 N° 7096).

Tien jaren had Jonathan genoten van den rijkdom, dien de zwaluwklippen van Kalapanoenggal hem hadden aangebracht, toen hij ziek werd (hij leed aan podagra) en 17 April 1788 met zijne vrouw Agraphina Abrahams bij notaris Matthaeus een testament maakte (N° 7095), waaruit reeds de oneenigheid

wed. van F. A. de Jager; wordt bij Res. 25 Aug. 1795 tweede Luitenant bij de compagnie Papangers; bij Res. 8 Maart 1799 Kapitein der Papangers; heet voortaan in de Naamboekjes: „Kapitein der Papangers of Mardijkers;” erlangt bij Res. 20 Oct. 1803 „den rang van Capitain der Burgerij,” maar bij Res. 9 Dec. 1803 wordt afgeslagen zijn verzoek (als mede-eigenaar van Tjipamingkis en Kalapanoenggal) om den titel van Hoofdingeland, en wel op grond van een advies van Heemraden, die opmerken dat hij „van geen Europeeschen bloede” is, zijne landen zelden bezoekt en het beheer daarvan geheel overlaat „aan inlandsche Mandadoors;” wordt 28 Oct. 1805 bijgezet in kelder N° 13 op Tanahabang.

¹ In 1831 was zij 74 jaar oud. Baron was bij zijn overlijden Vice-president van het College van Huwelijksche en Kleine Zaken en werd 5 April 1803 bijgezet in kelder 13 op Tanahabang.

² Deze was van Batavia en wellicht een zoon van Daniel Wannemaker, die in 1737 Secretaris van het College van Huwelijksche en Kleine Zaken was. Bij zijn huwelijk op 11 Mei 1783 met Geertruida Michielsz was hij Boekhouder in dienst der Comp.; in 1788 lid van Boedelmeesteren; werd Schepen 23 Sept. 1791; was bij zijn overlijden in 1802 Oud Vice-president titulair van Schepenen en verhuurder der rouwmantels en bezat ook eene wagenverhuurderij. Uit dit huwelijk (Geertruida werd begraven 7 April 1793) waren verscheiden kinderen; thans echter schijnt de naam in Indië uitgestorven. Hunne dochter Frederika Geertruida Wannemaker trouwde in 1802 met Pieter Jacobus Steufhaas van Batavia, postuleerend Procureur (afstammeling van Jochem Michielsz, over wien zie Priangan I, 236) en als diens weduwe op 24 Maart 1811 met Jan Burger van Amsterdam, destijds advocaat en versierd met den meesterstitel, dien hij nog niet droeg toen hij als Tweede Deurwaarder van den Raad van Justitie in 1795 te Batavia trouwde met Johanna Christina Bouwingers van Batavia, noch toen hij in 1796 na haren dood hertrouwde met Christina Margaretha Schaffer (elders Scheffer) van Padang (misschien eene dochter van den beneden te noemen Oud Kolonel G. H. Schäffer).

blijkt, die in het gezin heerschte. De zoon Pieter namelijk werd «van wegens zijn continueërend slegt comported» onterfd en afgescheept met de legitieme portie, terwijl hem eene schuld werd kwijtescholden, die hij «door verkwisting en 't te zoek brengen van eenige duizenden rijxdaalders» bij zijn vader had; uitdrukkelijk werd voorgeschreven dat hij zich met den boedel «niet bemoeijen» zou. Universeele erfgenamen werden Agraphina Abrahams en de twee zoons Andries en Augustijn, terwijl de beide dochters elk 60.000 Rds. zouden ontvangen, waarvoor hypotheek zou worden genomen op de beide landen Tjileungsir en Kalapanoenggal, mits zij zich verbonden af te zien van verdere aanspraken op de nalatenschap. De twee bedoelde landen zouden in onvervreemdbaar eigendom komen aan de weduwe Andries en Augustijn, die de inkomsten gelijk zouden deelen; Andries zou de administratie voeren, maar de weduwe «haar leeven lang cassahouwster blijven;» na haar overlijden zouden die beide zoons den gemeenschappelijken eigendom hebben, en pas wanneer een hunner en diens wettige nakomelingen zouden zijn overleden, zou de andere zoon de eenige eigenaar zijn; na het uitsterven van dezen tak zouden Jonathan's dochters en hare nakomelingen erven. Er werden voorts bepalingen getroffen voor het geval dat de verschillende kinderen met deze regeling geen genoegen zouden nemen. Alsof dit alles en de bezwaring van de fideicommissaire landen met enorme legaten nog geene stof genoeg leverde voor onderling getwist, werd bovendien vastgesteld dat, wanneer Augustijn «teegens de goede en welmeenende raad en intentie van hun testateuren zig in 't huwelijk mogte begeeven met de aange-noomen dochter van wijlen den Luitenant der Papangers Jan Frederik Lourens, in naame Wilhelmina de Bruijn, thans woonagtig ten huijze van den afslaager van Heeren Vendumeesteren Hendrikus Vos,» de weduwe zou kunnen volstaan met aan hem evenals Pieter de legitieme portie uit te keeren. Ten bewijze dat de dochters met deze regeling genoegen namen, teekenden ook zij en hunne echtgenooten dit testament.

Een maand hierna kwam Jonathan in zoover terug op de harde bepaling aangaande zijn zoon Pieter, dat hij dezen als prelefaat een stuk land toeweest; maar reeds dienzelfden dag, 15 Mei, deed hij deze beschikking weder te niet, tot groote ontsteltenis van zijne vrouw, die den volgenden morgen al om zeven uur

bij notaris Matthaeus kwam aanzetten om het geheele gemeenschappelijke testament van 17 April te vernietigen, in het bijzonder de daarbij aangaande Tjileungsir en Kalapanoenggal gemaakte beschikkingen, en een nieuw testament te maken, waarbij de onterfde zoon Pieter tot mede-erfgenaam werd benoemd (acten Matthaeus 15 Mei 1788 N° 7227 en 7233, en 16 Mei 1788 N° 7234 en 7235). Zij liet haar man, die ten huize van Andries te bed lag en zijn naam reeds niet meer kon schrijven, door den notaris kennis geven van den inhoud dezer beschikking, maar hij miste den lust tot verzet en overleed 20 Mei. Den 22^{en} werd hij bijgezet in het familiegraf op het Buitenportugeesche kerkhof.

Nu barstte de familietwist los. De weduwe had, als executrice volgens het testament van 17 April, reeds op den sterfdag 's nachts om 12 uur den boedel laten verzegelen. Den 27^{en} verleende zij (Matthaeus N° 7304) generale procuratie aan hare zoons Andries en Pieter, een bewijs dat zij haar best deed om onpartijdig te handelen, want Andries en de beide dochters stonden tegenover den onterfden Pieter, terwijl Augustijn zijne zinnen had gezet op het meisje, waarvan zijn vader niets had willen weten en waarmee hij, thans Adjudant der inlandsche burgerij, den 26 Oct. 1788 in de Buitenkerk trouwde, zoodat hij nu in hetzelfde geval verkeerde als zijn broer Pieter en volgens het testament zijner ouders kon worden afgescheept met de legitieme portie. Het is waar dat zijne moeder een half jaar later bij notarieele acte (13 Mei 1789 van Bergen van der Grijp N° 12622) hare goedkeuring tot dit huwelijk gaf, maar broer Andries, de derde erfgenaam, deed dit niet. Na anderhalf jaar onderling geharrewar kwam men eindelijk tot een vergelijk. Den 19 Oct. 1789 gaf ook Andries zijne goedkeuring tot Augustijns huwelijk en werd bij onderling overleg bepaald (acten Van Bergen van der Grijp N° 14479 en 14480) dat de beide landen Tjileungsir en Kalapanoenggal voor de getaxeerde waarde respectievelijk van 35.000 en 180.000 Rds. op de weduwe zouden overgaan en op haar naam worden ingeschreven; bij haar overlijden zouden zij, na betaling dier waarde in den boedel, overgaan «bij forma van koop» niet alleen op de twee zoons Andries en Augustijn maar ook op Pieter, die in de derde plaats zou komen; overigens bleven de bepalingen van het testament der ouders ten opzichte dier landen van kracht,

terwijl de kinderen, zoowel echte als onechte, elk hun overeengekomen aandeel in de erfenis uitbetaald kregen tot een bedrag van 170.000 Rds. Daarop werden den 20 Jan. 1790 (folio's 329 en 331) Tjileungsir en Kalapanoenggal ingeschreven op naam van Agraphina Abrahams. Maar deze was met de gansche regeling zoo weinig ingenomen, of haar zoon Pieter wist zoo goed te stoken, dat zij ditzelfde jaar bij testament (12 Dec. 1790 N° 18159 Van Bergen van der Grijp) haar zoon Andries en de beide dochters onterfde, de twee andere zoons tot universeele erfgenamen benoemde en aan Pieter bovendien een prelefaat van 30.000 Rds. toekende, met bepaling dat deze zijn leven lang de administratie van Tjileungsir en Kalapanoenggal zou hebben; nam Augustijn daarmede geen genoegen, dan zou ook hij zich met de legitieme portie moeten tevredenstellen. Na haar dood (zij werd 25 Maart 1800 begraven) had op 11 Febr. 1801 (folio's 340 en 339) eene nieuwe inschrijving der bedoelde landen plaats op naam van de drie zoons, na den dood van Andries eene andere op naam van de twee overgebleven broeders (7 Juli 1802 folio's 998 en 999) en na dien van Pieter weder eene (5 Maart 1806 folio's 610 en 609) op den naam van Augustijn Michielsz, die dus voortaan de eenige eigenaar werd en nog een kleine dertig jaar van zijn rijkdom heeft kunnen profiteeren.

Met den gestadigen aanwas van Augustijns fortuin hield de verhooging van zijn maatschappelijken rang gelijken tred.

In October 1789 vinden we hem vermeld als Vaandrig der inlandsche burgerij. Den 26 Sept. 1800 werd hij als Luitenant der inlandsche Christenen voor het geval eener dagelijks gevreesde landing der Engelschen toegevoegd als Aide-de-camp aan den Gecommitteerde Nicolaus Engelhard, die eene inlandsche legermacht zou commandeeren; den 13 Maart 1801 kreeg hij titel en rang van Kapitein Luitenant der Burgerij, den 30 Maart 1804 werd hij benoemd tot «Capitein Luitenant onder de Papangers of Mardijkers,» den 8 Nov. 1805 wegens het overlijden van zijn broer Pieter tot Kapitein der Papangers «met den rang van Capitain der burgerij». Eindelijk werd den 25 Sept. 1807 ingewilligd zijn verzoek om ontslag als zoodanig met den rang van Oud-Majoor der Burgerij; hij had, verklaarde hij, twintig jaar in verschillende militaire betrekkingen gediend en daarvan «meerdere uitgaven en onkosten dan voordeelen

gehad,» terwijl het beheer zijner landen een voortdurend verblijf in de stad onmogelijk maakte. Wij zagen reeds, dat hij als Majoor Jantji in den volksmond is blijven leven; in officieele stukken droeg hij den titel van Wel Edele Manhafte Heer.

Wat ook onze aandacht trekt, is, dat de benamingen Papangers en Mardijkers telkens met elkander verwisseld worden, ¹ ofschoon zij oorspronkelijk verschillende afkomst en militaire indeeling aanduiden.

Het was met de Mardijkers in het laatst der 18^e eeuw diminuendo gegaan. Nog in 1755 werd de Bataviasche Portugeesche gemeente «ongemeen uijtgestrekt» genoemd, doch later kromp zij voortdurend meer samen, deels doordat er weinig slaven meer uit Voor-Indië kwamen, deels tengevolge van wettelijke bepalingen, die het bezit van Christenslaven en hunne vrijlating eerder tegenwerkten dan bevorderden, deels ook doordat in het algemeen de geloofsijver en de zucht om proselieten in de slavenwereld te maken zeer waren verkoeld. Tegenover den aanwas, dien de Mardijkers steeds kregen door de inschrijving van onechte kinderen van arme Europeanen in hunne doopregisters, stond de omstandigheid dat de armste klasse dezer Christenbevolking eene neiging vertoonde om samen te smelten met die der onchristen Inlanders, wat weer verband hield met het geleidelijk achteruitgaan van de Portugeesche taal en het steeds meer veldwinnen van het Maleisch. Het Hollandsch wilde er nog steeds slecht in. Zoo werd in 1788 bepaald, dat het onderwijs in de armenschool zou zijn in het Portugeesch, omdat de kinderen geen Nederlandsch verstonden. Maar in 1805 werd er nog slechts zelden in het Portugeesch gepreekt; in 1807 was er geen notaris meer die deze taal verstond; in 1808 overleed de eenig overgebleven predikant der Portugeesche gemeente en hield men enkel een voorlezer over. Het laatste wat wij van de Portugeesche taal te Batavia vernemen, is, dat nog in 1811 de Catechismo' Domingo naast Nederlandsche boekjes op de armenschool werd gebruikt, en dat in Juli 1815 eenige lidmaten der Portugeesche

¹ Van deze begripsverwarring getuigt ook vooral wat men in Deel I der Verh. van het Bat. Genootschap (2e druk, 1820) blz. 40 leest, waar de 5 compagnieën „Inlandsche Christenen of Mixtieschen" worden onderscheiden van „de Papangers of Mardijkers, zijnde vrijgegeeven slaaven, in één vaandel".

gemeente den Kerkeraad om een catechiseermeester vroegen, aan welk verzoek niet kon worden voldaan, omdat geen geschikt persoon meer te vinden was. Daarmee hield dus, na de preek en de kerkelijke plechtigheden, ook het godsdienstonderwijs op.

De benaming «Portugeezen» derhalve, die tegelijkertijd meer en meer voor inlandsche Christenen in gebruik kwam, is niet enkel wat hunne afkomst maar ook wat hunne taal betreft zeer misleidend. Zoo noemde men de inlandsche Christenen van Depok, afstammelingen van Chastelein's Balische vrijgelatenen, die natuurlijk Maleisch spraken, niettemin Portugeezen; ja zelfs Hollanders worden in de Soendalanden nog heden soms aldus aangeduid en hunne taal als «basa Perteges.»¹

Nu werden deze zoogenaamde Portugeezen, die steeds minder Portugeesch en steeds meer Maleisch spraken, bovendien de kampong ingedreven door den toenemenden woningnood te Batavia, waar al meer huizen werden afgebroken om de materialen te benuttigen voor nieuwe woningen hooger op. Vooral de langdurige oorlogstoestand, waardoor sedert ongeveer 1800 de overzeesche aanvoer van benoodigdheden nagenoeg geheel stakte, heeft dit afbreken van oud-Batavia om bouwmaterialen te krijgen krachtig in de hand gewerkt. Voor arme menschen werd een steenen huis dus steeds meer onbereikbaar. Men schoot zich op in de kampong, verleerde het beetje Portugeesch dat men nog verstond, keek niet meer om naar eene kerk die haren plicht had vergeten en hing nog alleen door een soort van besef dat men Christen was samen met eene maatschappij, waarvan men vroeger deel had uitgemaakt. Sedert ongeveer 1796 worden de inschrijvingen in de Portugeesche doopboeken zeer veel minder in aantal.

Deze geleidelijke ontaarding van den Mardijkerstand weerspiegelt zich in het slinken en tenietgaan van hunne zes compagnieën inlandsche burgerij. Vroeger waren er onder hen niet zelden geweest die, ofschoon zich bescheiden «Inlanders»

¹ Vergelijk Marsden (Hist. of Sumatra, London 1783 p. 283): „Every black Christian is called, in India, a Portuguese, though his veins boast not a drop of European blood.” In Britsch-Indië verdeelde men de bevolking in Europeanen, Portugeezen en Inlanders. Het eerste gebruik van „Portugees” in dezen zin, dus in plaats van Mardijker, te Batavia vond ik in 1788. Over Perteges en basa Perteges zie S. Coolsma, Twaalf voorlezingen, Rotterdam 1879, p. 36.

noemende,¹ trotsch waren op hun samengaan met het heerschende ras, die tot welstand kwamen, eenigen rang in de maatschappij innamen, maar te veel eigenliefde bezaten om te trachten in eene hun vreemde samenleving zich in te dringen. Zoo is ook de familie Michielsz steeds blijven wonen in de echte Mardijkerbuurten, de thans verdwenen grachten achter de Buitenkerk, tusschen den Gelderlandschen weg en de Antjolsche vaart, de Verburgsgracht, de Meygracht, de Speelmansgracht, de Kroonegracht. Augustijn, millionair als hij was, is nooit naar Weltevreden verhuisd en verdient ook hierom den naam, dien wij hem gaven, van laatste der Mardijkers. Tot aan zijn dood in 1833 woonden nagenoeg alle leden zijner familie in zijne nabijheid. Maar klaagde zijn lotgenoot Uncas, de laatste der Mohikanen, dat de bleekgezichten steeds talrijker werden in zijne oude jachtgronden, de bleeke Batavianen hadden hunne vroegere woonplaatsen geruimd, ofschoon sommigen het er lang uithielden, zooals Dominé Ross, Professor Honorair in de Theologie (Professor bij de gratie van Daendels), die in de Prinsenlaan was blijven wonen.

Als echt Mardijker ging Augustijn ook steeds erg prat op zijn titel van Oud Majoor der Burgerij, maar haren luister had deze onderscheiding eenigszins verloren. Den 25 Nov. 1794 hooren wij de Kapiteins der «vier christen inlandsche burgercompagniën» (daaronder Andries Michielsz) en dien der Papangers zich tot de Regeering richten met eene klacht over «het declin en de minachting, waarmede zij Capitainen, nogtans van de aanzienlijkste burgerstaat, bij het publicum behandeld worden en alleen daarom misschien, omdat tusschen hun en de gemeenste schutter, ja pijper en tamboer, het egte kenmerk ontbreekt;» zelfs een wachtmeester der Europeesche schutterij, zeggen zij, is «in rang verre boven hun verheeven, alleen daarom, omdat zij Capitainen zowel als hun onderhoorige manschappen, naarvolgens de regelen van het toevallig lot in deezen gewesten geboren, geen Europeaanen nog misschien uit Europeansch bloed gesproten zijn, daar zij en hunne compagniën (gewisselijk de vier eerstgemelde) zig nogtans beroemen kunnen

¹ In den Engelschen tijd werden ook Indo-Europeanen veelal betiteld als „Inlanders”; zij noemden zich zelf eveneens aldus in rekest en dergelijke, in tegenstelling tot de „kolonisten”, de op Java of daarbuiten uit Europeesche ouders geboren.

even zulke geloovige Christenen en getrouwe onderdanen als de Europeaansche burgers te zijn, met wien zij de dienst betreffende alles gemeen hebben, de wagten betrekken, den wapenhandel beoefenen en dezelve lasten dragen». Zij verzoeken derhalve om een rang boven hunne ondergeschikten «eeven en naar 't voorbeeld van hunne geloofs- en landgenoten, den Capitain en officieren der compagnie militairen (*de in vasten dienst aangenomen Inlanders*)», immers naast den Capitain Lieutenant van de westzijdsche burgercompagnie en voorts trapsgewijze ten opzichte der mindere opperofficiëren tot den Vaandrig inclusive», maar zonder eenige opgave van redenen wordt dit verzoek door de Regeering botweg afgeslagen. Na de zoogenaamde Decemberrevolutie van 1795 werd men wat vrijzinniger en gaf men aan de inlandsche burgers dezelfde uniformen als de schutterij droeg, maar de Mardijkers hadden er genoeg van. In 1797 werden twee hunner vier compagnieën als te zwak opgeheven, in 1799 heet het dat «van de weinige Christenen, die zig nog in deze uitgestrekte colonie bevinden, de meeste gedeelte der inlanders arm zijn», in 1801 werd weder eene compagnie ingetrokken, zoodat er nog enkel de compagnie van de Zuidervoorstad en die der Papangers overbleven, waarvan de eerste bij eene «generale monstering» in 1803 slechts 31, de tweede 84 koppen bleek te tellen, tegen 85 Europeesche schutters. Welk een verval sedert 1777, toen de zes Mardijkercompagnieën nog op 1200 werden gerekend? Een opmarsch van deze burgermacht zal overigens wel eene grappige vertooning zijn geweest. De Papangers bijvoorbeeld hadden behalve 6 tamboers ook 28 «tjakalelers,» die al tandakkende aan hun hoofd gingen.

Wij zagen reeds, dat men destijds van «Papangers of Mardijkers» sprak. De Papangers waren thans echter nagenoeg allen Mohammedanen met inlandsche namen en hadden als bedehuis de nog bestaande zeer oude moskee aan het begin der Antjolsche vaart, in 1799 vermeld als «de Bandaneesche of Papangersche tempel». ¹ Zij stonden in nog geringer aanzien dan de inlandsche Christenen. Reeds in 1779 qualificeert de Regeering hen als «inlanders van allerlei natien», als «gemeen en slegt volk», waarvan «niet anders verwacht kan worden als het betrekken van eenige schildwagten van de minste aangelegenheid, egter

¹ Afgebeeld bij Hugo V. Pedersen, u. s. bl. 183: Ruïne van een mohammedaansche moskee bij Batavia. — Thans is die ruïne weer opgeknapt.

ook op de ongezondste plaatsen». Vrijgelaten slaven (wij weten thans dat hieronder weinig Christenen meer voorkwamen) werden thans in de bevolkingslijsten geboekt als Papangers en stonden (zooals bijvb. de inlandsche Christenen van Depok) onder den Kapitein dezer compagnie, die zekere rechtsmacht over hen had. De heele gewapende burgerij met elkaar, eertijds een schitterend corps, maakte thans eene alledroevigste vertoonning. Ieder die het kon betalen kocht den dienst af, zoodat de schutterij in 1803 enkel uit personen bestond die «in een zeer armoedige staat verseeën». Gaandeweg ging deze heele burgermacht te gronde. In 1803 werden de van ouds bestaande twee compagnieën Oost- en Westzijdsche schutterij samengesmolten tot «het corps der Bataviasche burgerij»; in 1808 overleed de Kapitein der inlandsche burgerij en werd niet vervangen, waarmede de laatste der oude Mardijkercompagnieën verdween, in 1811 trok Daendels de compagnie der Pennisten in. Toen dus de Engelschen kwamen, bestond er nog enkel het groteske «corps der Bataviasche burgerij,» waarover de gewezen afslager van het Vendukantoor Hendrik Hillebrink, een man met de koperen longen van een Stentor,

Die zoo bulderen kon, als geen vijftig verbolgen sergeanten, in qualiteit van Majoor het commando voerde, en de Papangercompagnie onder den Kapitein J. Wolff. Het burgercorps was echter niet meer wat wij onder eene schutterij verstaan, maar het trok geregeld soldij, officieren zoowel als manschappen. Alleen de dienst was dezelfde gebleven als oudtijds, het houden van wacht vooral 's nachts en in het bijzonder bij het Stadhuis.

Majoor Hillebrink is het daarom geweest, die op 8 Augustus 1811 de stad Batavia formeel aan de Engelschen heeft overgegeven of als afslager van een faillieten boedel toegeslagen. Raffles gaf zich eenige moeite om zijn corps van een honderdtal huurlingen wat te releveeren, heeft zelfs de officieren aan zijne tafel genoodigd, maar het had geene reden van bestaan meer en ging geleidelijk te gronde. Wij zullen beneden zien, dat in 1825 de Bataviasche schutterij op den tegenwoordigen voet werd herboren. De Papangercompagnie toonde meer levenskracht en bleef hare oude bestemming getrouw. In 1855 wordt daaromtrent geschreven: ¹ «De bewaking der stad is toevertrouwd

¹ Zie W. L. Ritter, Java p. 138 noot 3.

aan gewapende Inlanders, het bataillon Papanger's genaamd en onder het bevel staande van den kommandant der schutterij. Zij zijn ongeveer 300 manschappen sterk en genieten, behalve hunne militaire kleeding, als soldij, zonder voeding, f 12 's maands. Oorspronkelijk bestond dit korps uit vrijgegevene slaven en hunne nakomelingen, die verplicht zijn daarbij te dienen, of eene contributie van één gulden 's maands te betalen. Welk eene vrijheid! Thans echter, nu het getal slaven sterk verminderd is, nemen ook andere Inlanders dienst bij dit korps, voornamelijk gepasporteerde Inlandsche militairen. Velen dier Papanger's hebben geene andere huisvesting dan de wacht-huizen, want zij worden niet gekaserneerd, en menigeen wordt geboren, leeft en sterft op de wacht.»

Dit fiere corps was het dus, waarvan Augustijn Michielsz zich Oud-Majoor noemde en waaraan hij zijn titel dankte van WelEdele Manhafte. Gelukkig schonk zijn fortuin hem méér aanzien.

Sedert den dood van den laatste zijner broeders in 1805 was hij alleeneigenaar, zooals wij zagen, van Tjileungsir en Kalapanoenggal niet alleen, doch tevens van de daaraan grenzende landen Tjipamingkis en Tjimapag, ¹ welke hadden toebehoord aan Andries, die ze aan zijne beide broeders had vermaakt. Hadden Andries en Pieter, die beiden, met voorbijgaan hunner

¹ Deze beide landen waren sedert 1793 (overschrijving 13 Nov. 1793 folio 196) eigendom geweest van Andries Michielsz, die ze bij codicil van 30 Juli 1801 N° 998 Boswel had vermaakt aan zijne broeders Pieter en Augustijn, tegen betaling van 53.000 Rds. en op voorwaarde dat de jongste der twee, Augustijn, de administratie zou voeren en dat telken jare 1000 Rds. zouden worden uitbetaald aan de armen der Hervormde Gemeente; bovendien kregen zij samen zijn aandeel in Tjileungsir en Kalapanoenggal tegen betaling van hetgeen hij zelf daarvoor had gestort. Den 7 Juli 1802 folio 1000 had de overschrijving van Tjipamingkis en Tjimapag plaats (tegelijk met de andere landen) op naam der beide broeders. Eene maand reeds na Andries, misschien dus met onderling overleg, maakte ook Pieter een testament, 22 Aug. 1801 N° 25819 Ketelaar, waarbij hij, bij ontstentenis van kinderen, zijne vrouw afscheepte met een legaat en zijn broer Augustijn benoemde tot universeel erfgenaam; aan diens overname van zijn eigen aandeel in Tjileungsir en Kalapanoenggal voor 170.000 Rds. papier verbond hij de voorwaarde van eene uitkeering van 250 Rds. zilver aan de armen van het armhuis telken jare na den gedanen verkoop der vogelnestjes, benevens het geven van een maaltijd; voor het aandeel in Tjipamingkis en Tjimapag moest 26.500 Rds. worden voldaan. Deze laatste landen werden op Augustijn overgeschreven 5 Maart 1806 folio 608.

echtgenooten, Augustijn tot erfgenaam benoemden, de bedoeling gehad om in dezen jongsten zoon van Jonathan aan het Bataviaasch publiek een super-Mardijker te vertoonen, dan slaagden zij daarin volkomen. Immers Augustijn breidde zijne groote bezitting nog voortdurend uit. In 1808 kocht hij met een ander Tanahbaroe (een gedeelte van Nambo, in de zuid-oosthoek der residentie Batavia), dat in 1810 geheel zijn eigendom werd, in 1810 Tjibaroesa, in 1817 Tjitrap met Nanggewer.¹ Eene kaart van 1819 vertoont als zijn eigendom ongeveer een vierde gedeelte der tegenwoordige residentie Batavia (Krawang niet medegerekend), begrepen tusschen de volgende grenzen: van den oorsprong der Tjikeas tot hare uitmonding; van hier eene lijn recht oostwaarts naar de Tjikarang; deze rivier af tot den grooten weg naar Krawang; langs dezen weg tot de Tjitaroem; de Tjitaroem, Tjibehet en Tjiomas op tot den oorsprong dezer laatste; van hier langs de grens der residentie en den voet der bergen westwaarts tot den oorsprong der Tjikeas. De omvang van dit complex werd geschat op een 150.000 morgen, niet zoo heel veel minder dan de provincie Utrecht. Bij den landverkoop tijdens Raffles kocht Michielsz bovendien Tjipoetri, dat slechts eenige jaren zijn eigendom is geweest (zie Priangan I, 305) en in 1827 (overschrijving 12 Juni 1827 folio 275) Soekaradja bewesten de Tjikeas, grenzend aan zijne andere landen.

Aldus in hoogheid gezeten, zocht en vond Augustijn eene hem passende woning in den huize Semper Idem bij de Buitenkerk aan den weg van Jacatra, tusschen 1750 en 1760 gebouwd door den Opperkoopman Pieter Johan Bangeman, waarin sinds dien eene reeks van hooggeplaatste personen, meest Raden van Indië, gewoond had, sedert vijftien jaar het huis van den Oud-Raad van Indië Jacobus Martinus Baljee, die thans deze steeds meer ontvolkte buurt verliet en naar Molenvliet trok. Baljee's stadgenoot en levensbeschrijver zegt omtrent Semper

¹ Overschrijvingen van Tanahbaroe 2 Aug. 1809 folio 703; 18 April 1810 folio 465; zie Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw deel LI p. 59. (omtrent Nambo zie Priangan III. § 284 e. v.); van Tjibaroesa 16 Jan. 1811 folio 408 (omtrent dezen verkoop zie Plakaatboek XVI, 31 e. v. en Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw deel LII p. 382), van Tjitrap 12 Maart 1818 folio 115 (notarieele acte van dit laatste 6 Nov. 1817 N° 538 notaris Bussing).

Idem: ¹ «Zijn huis, het eerste aan de linkerhand van den hoofdweg was een gebouw, welks uitspringende vleugels ter wederzijden van het wijkende hoofdgebouw een voorplein vormden, dat, met marmer geplaveid, door een fraai bewerkte ballustrade, met groote standbeelden versierd, van den 'weg was afgescheiden», en dus, zegt de goede man, de woning van onzen Baljee, als kind opgevoed in het Leeuwarder weeshuis, moet veel fraaier zijn geweest dan die onzer Friesche Stadhouders op het Hof (wat niet hard gezworen is). ² Dit weidsche verblijf heeft ook de bewondering gewekt van Luitenant van Doren, die te Batavia aankwam toen Michielsz eigenaar was van

¹ Zie W. Eekhoff, *Leven van J. M. Baljee*, Leeuwarden 1835 p. 75 en 76. De overschrijvingen van Semper Idem laten zich geregeld vervolgen van af de acte van 2 Dec. 1750 folio 275, toen het van de erven van Justinus Vinck, Oud Landdrost, overging op Bangeman. Het perceel grensde toenmaals ten Westen aan de Buitenkerk, doch 4 Sept. 1754 folio 16 werd een deel verkocht aan den Gecommitteerde Freijer; voortaan was het van de Buitenkerk gescheiden. De naam Semper Idem het eerst in de acte van 12 Aug. 1761 folio 1435, waarbij het overging aan den Raad van Indië W. H. van Ossenberch. Later bewoond door den Raad van Indië Thomas Schippers; de weduwe van den Gouverneur van Makassar P. G. van der Voort; den Landdrost Egbert Blomhert; de Raden van Indië Isaac Titsing en Anthony Barkey; den Eersten Secretaris der Hooge Regeering François van Braam; sedert 1805 door Baljee; overdracht aan Augustijn Michielsz 20 Sept. 1820 folio 469. Het huis had destijds eene verdieping, die er, naar het schijnt, door Barkey was opgezet. Michielsz betaalde er f 39.600 voor. Vermoedelijk was het huis in den stijl, waarvan men op Rach's platen van omstreeks 1770 en nog heden op Rijswijk eenige specimina vindt, zooals de toko Van Arcken (waarvan eene afbeelding staat bij J. B. J. van Doren, *Reis naar Nederlands Oost-Indie*. 's-Gravenhage, 1851, deel II, tegenover bl. 11), naar mijn smaak een der mooiste woningen van Batavia, waartegen het moderne gepruts armzalig afsteekt.

² Het zou wel wenschelijk zijn dat de papieren van Baljee, die met zijne gansche nalatenschap aan het Blauwe Weeshuis te Leeuwarden zijn gekomen en waaruit Eekhoff indertijd de stof putte voor zijne levensbeschrijving, werden overgebracht naar het Rijksarchief. Onnoodig te zeggen dat de brave Eekhoff geen kijk op Indische zaken had. Baljee, door hem voorgesteld als een soetsappig ideaal van burgerdeugd, was een man van zeer middelmatige ontwikkeling en bekwaamheid, uitgekomen als chirurgijn, die zijne carrière dankte aan zijn huwelijk met eene onechte dochter van den schatrijken chef van het Compagnieshospitaal en aan zijne connecties met de Jacobijnen in Nederland, die hem in 1798 op het kussen brachten. Daendels vond hem, en terecht, een zeer bekrompen man en zette hem uit den Raad van Indië. Van oneerlijkheden van Baljee heb ik echter niets bespeurd, en dat zegt al veel.

Semper Idem. Vele jaren later schreef hij: ¹ «Onder die [nl. paleizen en tuinen aan den weg van Jacatra], welke in 1822 nog bewoond waren, behoorde het zeer prachtig gebouw van zekeren Jan Michiels, bijgenaamd de Majoor Jantje, omdat hij Majoor der Papangers was, hetwelk nog te dier tijd door den eigenaar bewoond, eenigzins gerepareerd en onderhouden werd. Eenige jaren later bleef het echter meerendeels onbewoond, omdat de heer Michiels het grootste gedeelte van het jaar op zijn landgoed te *Tjitrap* vertoefde, waardoor het even als al de overigen in eenen vervallen toestand geraakte, en tot den grond voor afbraak werd verkocht. Deze woning, naar den voormaligen oosterschen smaak en uit eene ruime beurs gebouwd, bestond uit twee verdiepingen en was in zalen en ruime vertrekken verdeeld, en zoo als het mij later bleek, bij gelegenheid dat ik aan dien heer een bezoek gaf, opgepropt van meubelen: ik vermeen er vijftig pendules en spelende slingeruurwerken opgemerkt te hebben. Door een ruimen tuin en diepe slooten ingesloten, prijkte het gebouw vooral aan den straatweg met een zwaar ijzeren hek en op afstanden geplaatste nissen, waarin van ijzer gegoten manskroon figuren den voorbijganger aanstaarden.»

Op dezen huize Semper Idem voerde Augustijn een ietwat barbaarschen staat, die in de 18^e eeuw aan een Raad van Indië mag hebben gepast, maar onder Van der Capellen en zijne opvolgers vrijwel uit den tijd was geraakt. Een enorm personeel, nagenoeg geheel uit slaven bestaande, vulde zijne bijgebouwen met leegloopers. Men vond er 20 muzikanten (waarvan een gedeelte, met blaasinstrumenten en Turksche trom en in uniformen met goud en zilver passement, waarschijnlijk de Papangermuziek vormde), 9 koetsiers, 20 stalknechts, 6 lijf-, 8 huis- en 6 tuinjongens, 3 lampopstekers, 10 wasschers, 4 koks, 3 broodbakkers, 4 horlogemakers, een zilversmid, 3 kleermakers en een pruikenmaker, 10 lijf-, 15 huis- en 12 kindermeiden, 4 theeschenksters, eene kondé- en eene koekenmaakster, eene vogel- en eene wateroppasster, 13 meiden voor de dispens en 7 voor de keuken, 2 toeaktappers en nog eenige anderen, die met hun talrijk kroost deze omgeving wel tot een vroolijk verblijf zullen hebben gemaakt. Op vendutie brachten later de slaven

¹ J. B. J. van Doren, *Reis naar Nederlands Oost-Indië*. 's Gravenhage 1851, II, 163.

van Semper Idem eene kleine ton op. Inderdaad nog zoo kwaad niet gezien van Augustijn, dat hij en de zijnen met al hun volkje niet naar Weltevreden waren verhuisd; hier in de verlaten buurt der Buitenkerk hadden zij het rijk alleen.

Wilde men echter Augustijns zon in vollen luister zien stralen, dan moest men zijne gastvrije woning op Tjitrap bezoeken.

Tjitrap was in oude tijden door de Compagnie afgestaan aan Pangeran Aria Poerbaja (den door het oorlogslot in hare handen gevallen Bantamschen Prins, zoon van Sultan Agoeng), eenige jaren later echter hem ontnomen en gegeven aan een ander Bantamsch Hoofd, Aria Soerawinata, aan wiens afstammelingen tot het begin der 19de eeuw het aangrenzende Soekaradja behoorde. Poerbaja was in zijne nadagen met zijn broer Radèn Sakee naar Ceilon verbannen doch in 1730 met dezen naar Batavia teruggebracht, waar hij overleed, terwijl Radèn Sakee zich op Tjitrap vestigde, dat in 1756 door de Compagnie werd verkocht aan Von Hohendorff, den schoonzoon van den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel.¹ Nog heden wordt hier Sakee's graf gewezen, dicht bij het landhuis en ten Zuiden daarvan. Men weet er nog te spreken van zijn afstammeling Pangeran Matjan en vertoont er een heilig zwaard, gobang, waarvan gevest en lemmet zich in verschillende handen bevinden, benevens «een hemd, geheel met spreuken in Arabisch schrift beschreven». In de kampongs Karangasem, Kaoem en Tjitrap wonen nog afstammelingen, die gedeeltelijk den titel Ateng voeren.²

De staat, dien Augustijn Michielsz op Tjitrap vertoonde, was niet minder kolossaal dan op Semper Idem. Als huisbedienden

¹ Het eigendomsbewijs van Tjitrap is nooit ingeschreven in het Erfboek; de oudste acte van transport is van 6 Juli 1761 folio 1076, waarbij het werd overgeschreven op Von Hohendorff's weduwe; de in deze acte vermelde grondbrief van 20 Sept. 1756 moet het aan Von Hohendorff uitgereikte eigendomsbewijs zijn. De overdrachten laten zich vervolgen tot die bij acte 2 Juni 1773 folio 801; daarop volgt die van 7 Juni 1775 folio 729 en zoo verder. Over de omstandigheden van den verkoop aan Von Hohendorff, die vrij zonderling zijn, kan hier niet worden gesproken.

² Over Pangeran Poerbaja en Radèn Sakee zie Priangan I, 246 e. v.; over Kiai Aria Soerawinata ib. II, 157 noot 6 en elders. De laatste vermelding van „den Aria van Soekaradja en Jatinagara Soera Winata” is in Resol. van Heemraden 9 Nov. 1805; te Djatinagara aan den weg naar Bekasi zitten deze Bantammers echter ook thans nog. Hoe het land Soekaradja aan Tency kan zijn gekomen, die in Resol. 1 Juli 1803 als eigenaar voorkomt, blijkt uit de acte van overschrijving van 16 Sept. 1812 folio 944 niet.

bezat hij hier 117 slaven; verder had hij er 48 vrije bedienden, 24 boedjangs in de stallen, 28 grassnijders, 20 voor de koekraal, een smid en een zadelmaker, 4 ronggens, 2 topeng- en 2 gamelanspelers. Ter beschikking van zijne familie en zijne gasten en tot verder gerief stonden niet minder dan 362 paarden gereed. Alleen de rijst voor het onderhoud van deze verbazende hofhouding kostte 1640 gulden per maand; overigens kregen de 159 slaven en slavinnen eene sobere toelage van 122 gulden per week en de vrije boedjangs per maand en per hoofd slechts f 2.55 koper. Het hoogste aan een Europeeschen opziener betaalde salaris was maar 60 gulden per maand. In het geheel telde Michielsz elk jaar ongeveer eene ton neer voor het onderhoud, de bezoldiging en de uitkeeringen aan de talrijke personen die van hem afhingen.

Met dat al was de man in zijne liefhebberijen de eenvoud zelve gebleven. Wanneer zijn tijdgenoot Van Doren ¹ het over de simpele geneugten van inlandsche Hoofden heeft, voert hij ter toelichting aan: «Zoo had de heer J. Michiels, bijgenaamd majoor Jantje, een der rijkste particulieren van Batavia, in het jaar 1827 een paleis op zijn landgoed Tjitrap, 22 palen van Batavia, laten bouwen, dat alleen tot gebruik van den Kommissaris-Generaal L. Burggraaf du Bus de Gisignies bestemd was, terwijl de heer Michiels, die liever in *sarong* en *kabaja* op een matje zat, daar slechts kwam om Z.Ex. voornoemd te ontvangen». Zijne Oostersche afstamming bleek ook in andere opzichten. Dezelfde Van Doren ² bezocht hem in 1823 op Tjitrap «waar een kolossaal heerenhuis, met ruime zalen en galerijen, van steen gebouwd, onder den bijnaam van den «*zoeten inval*» toenmaals bekend stond», welk huis, naar hij zegt, later is gesloopt. Bij het middagmaal bedienden 25 slavinnen, want Majoor verdiende volgens deze oneerbiedige autoriteit den naam van een ouden snoeper. «Voor de logeergasten, waarvan het getal soms overgroot, ja dikwerf veertig en meer familiën bedroeg, waren kamers in bijgebouwen, nabij het hoofdgebouw, terwijl voor gehuwden afzonderlijke gebouwen met vrije bediening disponibel stonden.

De tijd werd er met eten, drinken, wandelen en kaartspelen doorgebracht. Ook hoorde men den ganschen dag, behalve een

¹ Zie diens Herinneringen II, 225.

² J. B. J. van Doren, Fragmenten, Amsterdam 1854, I, 231.

vijftigtal slaande en spelende huisklokken, de muziek van een dertigtal slaven, die allerlei blaasinstrumenten bespeelden; en des avonds, zoodra de thee afgeloopen was, werd er veelal gedanst.

De gastheer en zijne gasten aten allen aan eene en dezelfde tafel, en werden bediend door slaven van het mannelijk geslacht; doch *en petit comité*, zoo als wij hierboven gewaagden, door slavinnetjes. De bediening was prompt, en de heer Michiels, wien niets kon ontgaan, regeerde zijne bedienden met de oogen.

Een zonderling gebruik, waarop die heer zeer gesteld was, bestond daarin, dat de muzikanten gedurende den maaltijd al spelende om de tafel marcheerden, doch bij elken *toast* stil hielden, en daarna weder, totdat het eten afgeloopen was, voortspeelden; terwijl de gasten op een teeken, door den gastheer gegeven, op hunnen stoel zittende, allen regts uit de flank maakten, en met dien achter elkander de zaal rondhuppelden.

Men kan zich geen denkbeeld vormen van de pracht en luxe, die bij zulk eene gelegenheid op tafel ten toon gespreid wordt. Gouden vazen, zilveren kandelabers met vier en vijf branches, van brandende waskaarsen voorzien, kristallen en ander zilverwerk, dat in massa tegen de kristallen lustres blonk, waardoor de zaal verlicht was. Wanneer er *en petit comité* gedineerd werd, was alles eenvoudig, doch *comfortable*.

De heer Michiels, die zeer vrolijk kon zijn, was ook een liefhebber van *tandaken* — op zijn inlandsch dansen — en regaleerde zijne gasten altijd, althans, wanneer er geene gehuwden onder waren, eene *tandak*partij, als wanneer hij, als Javaan uitgedoscht, met de *kris* op zijde, dien dans met eene zijner slavinnen opende.

Zulk eene danspartij gaf hij ons denzelfden avond van onze komst. Na het *diné* liet de gamalan *Salendro* onder een *pondokh* in de nabijheid van het huis zich hooren, als een teeken, dat de danseressen den gastheer en zijne gasten wachtende waren....

De heer Michiels, die een groot liefhebber van schoone paarden was, had eene zeer uitgebreide stoeterij, waarin ten minste 150 paarden, als: hengsten, merries en veulens, aanwezig waren. Van zijne rijpaarden mogt niemand gebruik maken; doch er stond steeds een wagen en vier paarden opgetuigd, ter dispositie van de gasten, die over dag de omstreken in oogenschouw wenschten te nemen.

Het korps toonkunstenaars, waarvan hierboven sprake was, bestond uit een dertigtal, die niet onaardig verschillende blaas- en strijkinstrumenten bespeelden. Zij hadden een halfmilitair costuum, met tulbands op het hoofd, en dienden voor de muziek van het korps *papangers* te Batavia, waarvan de heer Majoor kommandant was

In één woord, Tjitrap was het *rendez-vous* van de gastronomen en ombreurs, voor hooge sommen gelds, van Batavia en omstreken. Er waren geene dagen bepaald, om er heen te gaan, wanneer de heer Michiels buiten was, en men liet belet vragen, was men welkom; doch, zoo als het van oudsher bekend is, er zijn tijden, dat de menschen op aanloop gesteld zijn; maar zulke begeerten zijn soms wisselvallig. Hetgeen men vroeger aangenaam vond, wordt veelal in rijperen leeftijd overlast, althans, wanneer de prikkel van eigenliefde in het spel komt. Zoo was dat ook met den heer Michiels. Zijne eigenliefde werd niet weinig geveleid door een onverwacht bezoek van den kommissaris-generaal, den burggraaf du Bus de Gisignies, en van ter zijde vernomen hebbende, dat Z. Ex. meer zoude komen, wanneer de toegang op den huize Tjitrap voor anderen verminderde, deed hem het besluit nemen, om in eens die familiare bezoeken te doen ophouden. Hij deed dit te meer, omdat hij op den L^t. Kolonelspost van het korps *papangers* en mooren aasde. Zeer kort na het bezoek van den Kommissaris-Generaal bovengenoemd kwam hij op het denkbeeld, om een afzonderlijk paleis op zijn land te laten bouwen, dat uitsluitend voor Z. Ex. zoude bestemd zijn.

De heer Du Bus nam het aanbod aan, en het gezelschap, dat de heer Michiels vroeger zag, met uitzondering van eenige protégés van het hof en eenige zijner vrienden, werd van lieverlede al minder en minder. Eenigen lieten het na, omdat er de kommissaris een verblijf had en niet gaarne op de vingers gekeken werd, want Z. Ex. was buitengewoon vroom; terwijl anderen, in hunne eigenliefde gekwetst, zich niet aan de grillen van den Majoor Jantje wilden prijs geven.

Zoo werd het gulle en gastvrije landhuis van den heer Michiels in een doodsch en stijf verblijf herschapen”

De somberheid van Majoor Jantje's laatste levensjaren zal ook wel door het overlijden van zijne tweede vrouw zijn verhoogd.

Wij zagen dat hij in zijne jeugd tegen den wensch zijner

ouders en ondanks hun dreigement met onterving Maria Wilhelmina de Bruijn had gehuwd. Bij deze echtgenoot, die 21 Juli 1803 werd begraven, had hij verschillende kinderen,¹ waarvan eene, Agraphina Augustina, geboren 23 Sept. 1792, haren vader overleefde en de stammoeder werd van het wettige geslacht. Zij stierf eerst 4 Februari 1875 en werd niet in het familiegraf bijgezet doch in een kelder daarnaast op Tanahabang. Maar evenals eertijds zijn vader Jonathan had Augustijn nog bij het leven zijner echtgenoot eene verbintenis aangeknoopt met eene Davida Elisabeth Augustijns,² die na het overlijden zijner vrouw bij hem inwoonde en met welke hij 23 Mei 1819 in het huwelijk trad. Deze oude getrouwe ontviel hem nu op 3 October 1827. Wanneer wij nagaan dat zij niet werd ter aarde besteld in het familiegraf doch op eene stille plek aan de overzij van het woonhuis Semper Idem, zoodat haar echtgenoot uit zijne bovenvertrekken den kanariboom kon zien waaronder zij rustte, dan mogen wij aannemen dat haar heengaan hem bitter hard is gevallen en dat de streeling eener ijdelheid, die zijne tweede natuur was geworden, voor dit verlies weinig vergoeding bood.

Die ijdelheid was anders in de laatste jaren eenigszins in de knel geraakt. Hij had nu sedert 1807 Oud Majoor geheeten van een niet meer bestaand burgercorps of bij gebreke hiervan Majoor der Papangers, waarover zijn onechte broeder Frederik³

¹ Hunne dochter Wilhelmina, geboren 13 April 1790, trouwde 12 April 1807 met Jacobus Bonte van Batavia, klerk bij den Translateur voor het Javaansch en zoon van Christiaan Bonte. Na haar overlijden hertrouwde Jacobus Bonte 9 April 1809 met Carol. Hendrika Senn van Basel, weduwe van Theod. Gallois.

² Den 23 Aug. 1801 werd gedoopt Augustina Michiels, geboren 12 Juli 1801, waarvan de moeder is Davida Elizabeth Augustijn, vrije Christen vrouw; het kind werd geadopteerd door Augustijn Michielsz. Naar den naam te oordeelen onderstel ik (haren doop heb ik nergens kunnen vinden) dat deze vrouw den naam Augustijn of Augustijns bij den doop had ontvangen, dat wil zeggen dat zij onchristen, en waarschijnlijk slavin, van geboorte was en dat Augustijn Michielsz als haar doopgetuige optrad. Den 13 Nov. 1801 teekent zij eene notarieele acte (Ketelaar N° 26743) met een kruis. In Augustijns testament, notaris Piepers 25 Mei 1812 N° 771, heet zij „de bij hem in huis inwoonagtige vrije Christine vrouw,” hij had toen bij haar een zoon; het evenvermelde kind schijnt al eerder overleden.

³ Deze Frederik Michiels, geboren 1 Dec. 1782, klerk op de Secretarie, trouwde 1810 te Batavia met D. M. Zomerkamp van Batavia, die eveneens van onechte geboorte was; hij hertrouwde als weduwnaar 26 Aug. 1821 met M. F. Dohman, weduwe van G. Arlt.

het feitelijk commando voerde; niemand was te Batavia zijns gelijke geweest — en ziet daar herrees de schutterij plotseling uit de asch van haar rijk verleden! Den 18 Augustus 1825 kwam ter hoofdstad de ontstellende tijding dat de opstand in de Vorstenlanden zoodanige vorderingen had gemaakt, dat de verbinding van Batavia met Samarang thans verbroken was. Het garnizoen van Weltevreden scheen te zwak om zelfs de posten te bezetten. Er was, oordeelde de Regeering, «geen ander middel voorhanden,» wilde men dit garnizoen versterken met «manschappen op wier trouw men zich kunne verlaten», dan om «de Christen ingezetenen op te roepen tot het dragen der wapenen op den voet der schutterijen, welke onlangs, en met het beste gevolg, zooals thans blijkt, te Samarang en Soerabaija zijn opgerigt.» Zonder verder beraad werd dus onmiddellijk tot die oprichting besloten en wel onder bepaling dat de oude gewoonte van vrijkooopen te Batavia niet zou gelden. Uit de «Christen ingezetenen en derzelve afstammeligen te Batavia, den ouderdom hebbende van 16 tot 45 jaren», werd dus een corps samengesteld van 800 à 1000 «buikjes», waarover de Resident als Kolonel het bevel voerde. Nu was deze Resident wel een mede-Bataviaan van geboorte, zoon van Dirk van Hogendorp, Comte de l'Empire, maar heelemaal geen bureaumannetje, integendeel een geweldig sabreur, die onder Napoleons adelaars als officier der kurassiers bij Friedland het Legioen van eer had gewonnen, den veldtocht in Rusland had meegemaakt en bij Waterloo gestreden — helaas *tegen* zijn vaderland! Naast deze foudre de guerre stond Majoor Jantji ondanks zijn «lakenschen monteringrok» met heusche gouden knopen, zijn «dolmantel», zijne zwaargegalonneerde pet en de 326 pantalons, welke men later in zijne garderobe aantrof, (de rest was naar verhouding) min of meer in zijn hemd. Bij gebrek aan een schitterenden staat van dienst en eene constellatie van ordeteekenen behoorde hij daarom althans met een hooger rang te prijken, en zoo maakte zijn patroon Du Bus hem dan eerlang Luitenant-Kolonel en later Kolonel-titulair. Maar zijn uur was weldra gekomen. De «Chineese geneesmeester Tan Lieuw Poey», bij wien hij voor duizend gulden per jaar geabonneerd was op «praktijk en medicijnen» (de echte Batavianen van destijds vertrouwden geene Europeesche dokters) kon de kans niet keeren — den 27 Jan. 1833 overleed

Kolonel Augustijn. Met de Papanger muziek werd hij grafwaarts gedragen.

Wanneer de lezer den indruk heeft ontvangen, dat Majoor Jantji zijne uitgebreide landgoederen kwalijk met de zorg kan hebben beheerd, die wenschelijk was, dan heeft hij volkomen juist gezien. Van beheer was eigenlijk alleen sprake bij Kalapanoenggal, zijne goudmijn. De andere landen werden op ouderwetsche wijs aan Chineezzen verhuurd, die er een zetbaas of poetia plaatsten om de opgezetenen naar behooren uit te mergelen, geholpen door een paar Europeesche schrijvers, terwijl een inlandsch djoeragan voor de uitvoering zijner orders zorgde. Behalve allerlei «geschenken» in natura zooals gevogelte, eieren, boter, groenten en vruchten, brachten deze landen aan huur op: Tjipamingkis per jaar f 30.000, Tjitrap (uitgezonderd de gronden rondom het landhuis) f 22.000, Tjileungsir f 18.000, Tjibaroesa f 11.000, Soekaradja f 8.000 en het land Tandjoeng Priok f 1.600, alles in koper, maar Augustijn had de slordige gewoonte om door de poetia's allerlei voorschotten in rijst en contanten te doen betalen op korting van rekening, zoodat hij in den regel bij hen in het krijt stond. Het rendement der vogelnestjes van Kalapanoenggal wordt door de tijdgenooten verschillend geschat. Uit de boedelpapieren blijkt, dat in het jaar na zijn dood de nestjes in vier plukken ongeveer f 140.000 opbrachten, hetgeen overeenkomt met Van Doren's taxatie op 150 à 160.000 gulden. Augustijn had zoo weinig overzicht gehad van zijn vermogen, hetwelk aan activa ruim twee en een half millioen bedroeg, dat hij dit wel een millioen te hoog had aangeslagen, en was daardoor in dezelfde fout vervallen, die na den dood van zijn vader tot zooveel getwist had geleid. Hij had namelijk op zijne landen, die reeds met hooge hypotheeken waren bezwaard, zoodanige lasten gelegd in den vorm van fideicommissair verband, legaten en uitkeeringen, dat de geschatte waarde dezer bezittingen bijna anderhalf millioen daarbeneden bleef. Een smakelijk kluifje voor advocaten!

Het eenige wettige kind, dat bij zijn dood nog in leven was, heette, zooals wij zagen, Agraphina Augustina. Zij was den 22 October 1809 in het huwelijk getreden met den Adjunct-Secretaris der Rekenkamer Jacobus Anthonij Beijvanck van Batavia, met wien het eerste scheutje Europeesch bloed in dezen tak der aloude Michielszen kwam en die dan ook niet

verkoos zich in de Aziatische omgeving van Semper Idem te vestigen.¹ Aan deze dochter en universeele erfgename had nu Augustijn Michiels als prelegaat Kalapanoenggal vermaakt, onder bepaling dat pas na het uitsterven harer wettige nakomelingen zijne geadopteerde kinderen rechten op dit land zouden kunnen doen gelden. Van deze geadopteerde en onmondige kinderen kreeg de zoon Michiel Augustijn Michiels de landen Tjipamingkis met Tjimapag en Nambo, de dochter Augustina Michiels (wier moeder was de Balische slavin Thalia) de landen Tjileungsir en Tjibaroesa, de zoon Andries Michiels de landen Tjitrap en Nanggewer, de dochter Wilhelmina Michiels het land Soekaradja, andere familieleden en eene Chineesche vrouw nog een paar landen; daarenboven waren er talrijke legaten en allerlei bepalingen, waaraan de erfgenamen zich bitter weinig hebben gestoord. Na lang onderling getwist kwamen dezen den 21 October 1834 tot eene voorloopige schikking,² waarbij werd overeengekomen, de bepalingen van het testament van kracht te doen blijven, zoodat Kalapanoenggal zou worden overgeschreven op naam van Mevrouw Beijvanck, doch bezwaard

¹ Hij werd 7 Juli 1780 bij de Luthersche gemeente te Batavia gedoopt uit Jacobus Anthonius Beijvanck en Anna Elisabeth Houtman. De vader was in 1759 als handwerksman per Noord-Beveland op Java gekomen en had het na een langjarigen dienst in het Ambachtskwartier anno 1786 gebracht tot Fabriek. Toen bij Resolutie van Commissarissen-Generaal van 3 Oct. 1795 deze betrekking werd opgeheven, kreeg hij zijn ontslag uit den dienst. Hij was natuurlijk zeer vermogend. Zijne weduwe hertrouwde in 1798 met G. H. Schäffer van Erfurt, Oud-Kolonel der Infanterie, die daarvoor eigenaar werd van het land Tjililitan achter Meester Cornelis. In den Engelschen tijd was J. A. Beijvanck Schout van Meester Cornelis en woonde te Kampong Malajoe, dus op of nabij het land van zijn stiefvader. Beijvanck had bij eene Chineesche vrouw eene dochter, die met het lid der Rekenkamer Rensing huwde en onlangs overleed. Dit was echter 's mans eenig speelkindje niet, want 16 Jan. 1813 liet hij een kind doopen uit Zamira van Boegis en versierde dit met zijn eigen vollen naam, Jacobus Anthonius Beijvanck. Als getuige verscheen notabene zijne echtgenoot! Een wettigen zoon, den 6 Oct. 1811 gedoopt, gaf hij den naam David Augustijn, dus dien van zijn schoonvader en deszelfs huishoudster (destijds nog niet met Augustijn gehuwd). Blijkbaar behoorde het concubinaat toenmaals geheel tot de Bataviasche zeden en verschilde de bijzit in de algemeene achting niet veel van de echtgenoot. Zie daarover ook Priangan I, 291 noot.

² De acte van Notaris Buijn van dezen datum N° 53 bevat zeer belangrijke gegevens omtrent Augustijn's testament van 29 Maart 1821 notaris Heijnis N° 177, zijne codicillen en zijne nalatenschap. De Griffier van den Raad van Justitie vergunde mij inzage daarvan.

met eene schuld van f 728.092, de andere landen op de namen der geadopteerde kinderen, evenzeer belast met zware schulden en wel om daaruit de gelden te vinden, die benoodigd waren ter uitvoering van de verschillende testamentaire bepalingen. Deze schulden zouden daarom feitelijk rusten niet op bepaalde landen doch op de gansche massa; eerst met ultimo September 1840 zou eene definitieve scheiding en deeling des boedels plaats vinden. Alsdan zou Mevrouw Beijvanck haar land Kalapanoenggal in handen krijgen; voorloopig ontving zij eene ton in contanten en een maandgeld van f 2500, terwijl de gezamenlijke landen onder beheer bleven van een zaakgelastigde.

Men zou dus verwachten dat nog heden ten dage hare afstammelingen in heerlijkheid zouden zitten op Kalapanoenggal en daaruit de bronnen zouden trekken voor een even vorstelijk vertoon als wijlen Augustijn. Dit is echter het geval niet. De dochter der Beijvancks, Anna Elisabeth Augustina, gedoopt 18 Juni 1816, trouwde kort na de onderlinge schikking van 1834 met den gewezen zeeofficier George van Braam van Delft,¹ doch kwam spoedig daarna te overlijden en daar zij buiten gemeenschap van goederen was gehuwd, werd haar man nimmer eigenaar van Kalapanoenggal. Beijvanck overleed eenige jaren later. Zijne weduwe hertrouwde in 1844 met den in 1790 te Bergen op Zoom geboren Kolonel der Intendance Petrus Henricus Menu, die voor de eerste blijvende bloedmenging der Michielsens heeft zorggedragen. Zij bereikte een hoogen ouderdom. Het kind uit haar tweede huwelijk, Johanna Maria Menu, werd de echtgenoot van den officier J. J. W. E. Verstege, die een talrijk gezin heeft gekregen, waarvan er nog heden op Tjitrap wonen.

Op Tjitrap — niet, zooals behoorde op Kalapanoenggal, dat in eigendom is gekomen van de familie Arnold door het huwelijk van J. W. Arnold² met Augustina Michiels, dochter

¹ Over dezen van Braam zie de acten van Notaris Buijn, 25 Oct. 1834 N° 68 en 30 Oct. 1834 N° 89.

² Een Johan Willem Arnold werd 6 Febr. 1803 bij de Luthersche gemeente te Batavia gedoopt uit Christiaan Louis Arnold en Susanna Valentina Blondeel. De vader, die uit Hanau was en in 1807 repatrieerde als Oud-Vice-President van Schepenen titulair, is Diaken bij de Luthersche gemeente geweest. Bij gebreke aan een eigenlijken burgerlijken stand moest men natuurlijk geboorten enz. laten inschrijven in de kerkregisters; menschen van Duitsche afkomst deden dit liefst bij de Luthersche gemeente. Een J. F. Arnold van Hanau,

van Thalia. Hoe er geprocedeerd moet zijn, voor dat deze uitkomst is bereikt, kunnen wij slechts bij benadering gissen. Wat echter duidelijk blijkt, is de cynische onverschilligheid, waarmee Augustijns beschikkingen zijn verwaarloosd door degenen die hem alles dankten. Zijne oude slaven, voor wie hij zorg had willen dragen, werden terstond op vendutie gebracht; het huis *Semper Idem*, dat een onvervreemdbaar eigendom der wettige afstammelingen moest blijven, smeed men onmiddellijk na zijn dood tegen den grond evenals dat van zijne zuster, de weduwe Baron; blijkbaar had men meer dan genoeg van dat wonen in de buurt der Buitenkerk. De verschillende landen geraakten ten slotte in handen, waarvoor zij niet bestemd waren, de vogelklippen van Kalapanoenggal werden door wanbeheer te gronde gericht en het stuk land dat Davida's graf draagt, welks onderhoud volgens haar echtgenoots testament «tot de laatste der descendenten toe» zou rusten op den eigenaar. Dezer klippen, werd aan een kantooroppasser der Arnolds gegeven.

Van Majoor Jantji's glorie rest er niets dan eene zeer vage herinnering.

De tijden zijn lang voorbij dat 52 kamponghoofden hem opwachttten aan de grens van Tjitrap, allen te paard, getooid met reusachtige ruige kolbakken en lansen met vlaggetjes in de hand, dat de gansche bevolking in feestkleedij onder oud-Hollandsch hoezeegeroep zijn rijtuig omstuwde bij het klinken van de gamalan, terwijl landheer en gasten met volle handen kopersgeld uitstrooiden. Vere is dat barty now? Zou Hans Breitmann droevig vragen. De kolbakken liggen nog, met onaanzienlijke koehuiden opgelapt en van de kakkerlakken

die waarschijnlijk een zoon van den vorige was, trouwde 27 Mei 1804 met Geertruida Carolina Frederika, de oudste natuurlijke dochter van den Raad van Indië C. M. Neun, welke laatste, die eveneens een Duitscher en zeer vermogend was, bij testament Ketelaar 2 Mei 1801 N° 24 zijne vier natuurlijke kinderen tot universeele erfgenamen had benoemd. Deze J. F. Arnold bleef te Batavia en was in den Engelschen tijd eigenaar der landen Trogong en Tjipoetat. Zijne vrouw die was opgevoed ten huize der schoonzuster van Christiaan Louis Arnold, hertrouwde als weduwe te Batavia in 1828. Uit haar huwelijk met J. F. Arnold werd 30 Mei 1813 gedoopt een Jan Willem (geboren 30 Maart 1813), die waarschijnlijk de persoon is die de dochter van Augustijn Michiels huwde. Hij was geparenteerd aan Andries de Wilde, doordat zijne tante, Johanna Constantia Neun, als weduwe, van A. Brandel hertrouwde met De Wilde's stiefbroeder Jan Jacob Steitz.

kaalgevreten, op zolder, uit vergeelde paperassen moet men opdiepen wáár Semper Idem stond en Davida's graf zal t' avond of morgen in elkaar zakken.

Alleen de Buitenkerk prijkt nog in stille grootheid als herinnering aan den tijd der Bataviasche Mardijkers en onzer oude roemvolle Compagnie.

Moge men haar in eere houden!

Batavia, 8 Aug. 1916.